

НОВИЦЬКИЙ Яків Павлович (24. 10(05. 11). 1847, с. Аули Катеринослав. пов. Катеринослав. губ., нині смт Кам'ян. р-ну Дніпроп. обл. — 19. 05. 1925, Запоріжжя) — фольклорист, етнограф, історик, археолог, архівіст, краєзнавець, педагог. Походив із давнього козац. роду. Член-кореспондент ВУАН (1924). Член Рос. геогр. товариства, Товариства любителів природознавства, антропології та етнографії при Моск. університеті, Харків. істор.-філол. товариства, Катеринослав. наук. товариства, Катеринослав. вченої архів. комісії, чл. правління Катеринослав. краєзн. музею (нині Нац. істор. музей), чл. Катеринослав. товариства «Просвіта» тощо. Закін. Олександрів. повіт. школу (нині Запоріжжя, 1865). Самостійно здобув усебічні знання з різних галузей наук. Працював писарем у казначействі (до 1868); учителював в Олександрів. пов. (1869–77). Залучав дітей до краєзн. роботи, збирав істор., археол. та природн. колекції, записував фольклор. матеріал від старожилів сіл Ольгинське Маріуп. пов., Іванівка та Вознесенка Олександрів. пов. Катеринослав. губ. Н. вважають одним із зачинателів педагогіки народознавства, він намагався ввести у шкіль. програму все, що становить істор.-етногр. інтерес, виховував нац. самосвідомість школярів на основі знань місц. історії, етнографії, археології, природознавства. Від 1876 — дійс. чл. Пд.-Зх. відділу Рос. геогр. товариства. Понад 50 легенд, переказів та казок, які записав Н., увійшли до збірника М. Драгоманова «Малорусские народные предания и рассказы» (К., 1876). Уже ці найперші записи засвідчують наук. ставлення Н. до фольклору: збережено всі діалектні особливості мови оповідачів, подано чітку паспортизацію текстів, а до істор. переказів — розлогі коментарі (за якістю й точністю запису це найкраща публікація Н.). 1877 звільнений з посади вчителя «за

поширення в народі українофіл. тенденцій». Деякий час працював у статист. бюро Черніг. губерн. земства, разом із О. Русовим здійснив опис Борзнян. пов. 1879 повернувся до Олександрівська, де провадив наук. роботу. 1881–86 — секр. Олександрів. шкіль. ради, опікун і екзаменатор земських шкіл. На основі влас. спостережень і спираючись на місц. архіви, написав та опублікував у «Екатеринославских губернских ведомостях» низку важливих статей з історії педагогіки: «К истории народного образования в Екатеринославской губернии» (1884), «Итоги народного образования в Александровском уезде» (1889), «Первые училища Александровской крепости и Александровска, уездного города (1785–1880 гг.)» (1908). Обстоював навч. у школах рідною мовою, дбав про створення в селах нар. б-к. 1882–85 був організатором статистико-екон. опису Олександрів. пов. та Олександрівська, зробив опис архівів по всій губ., здійснив розкопки в околицях Олександрівська та на о-ві Хортиця. Д. Чернявський зазначав, що Н. був єдиною людиною, яка використала для наук. праці Олександрів. архіви (нині частково втрачені). Унаслідок цього написав важливі істор.-статист. та археол. праці: «История города Александровска (Екатеринославской губернии) в связи с историей возникновения крепостей Днепровской линии 1770–1806 г.» (Екатеринослав, 1905), «Описание границ и городов бывшей Азовской губернии (Левобережная часть нынешней Екатеринославской) (1775–1783)» (Александровск, 1910). Праці «Остров Хортица на Днепре, его природа и древности» (1917, у рукописі) та «С берегов Днепра: (Очерки Запорожья). Путевые записки и исследования» // «Сборник статей Екатеринославского научного общества по изучению края» (Екатеринослав, 1905) ілюстров. великою кількістю фольклор. матеріалів. Н. — організатор істор. музею у Запоріжжі (1923) та обл. істор. архіву (нині не збереглися). Співпрацював з крайовими газетами «Екатеринославские губернские ведомости», «Днепр», «Степь», «Днепровская молва», «Дніпрові хвилі», «Екатеринославский юбилейный листок». Товаришував з Д. Яворницьким. Листувався з І. Срезневським, А. Скальковським, М. Сумцовим, В. Антоновичем, Г. Залюбовським, Ф. Лебединцевим, В. Бідновим, В. Степаненком, К. Шейковським, О. Русовим та ін. Разом із Г. Залюбовським та І. Манжурою у 1870-х рр. поклав поч. наук. вивченню фольклору Нижнього Подніпров'я. У 1880-х рр. надрукував значну кількість фольклор. записів у газетах «Екатеринославские губернские ведомости», «Днепр», «Степь», «Екатеринославский юбилейный листок». Видав перші регіон. збірники укр. фольклору (практично немає записів з ін. регіонів):

«Малорусские песни, преимущественно исторические» (Х., 1894), «Малороссийская и Запорожская старина в памятниках устного народного творчества», «Малорусские народные предания, поверья и рассказы» (обидва — 1907), «Запорожские и гайдамацкие клады» (1908; усі — Олександрівськ), «Малорусские исторические песни» (1908), «Народная память о Запорожье» (1911), «Малорусские народные заговоры, заклинания, молитвы и рецепты» (1913), «Малорусские народные заговоры и заклинания» (1915; усі — Катеринослав). Найхарактерніша риса Н.-фольклориста — записувати все, що лишилося в нар. пам'яті про запороз. старовину, через що В. Білий назвав його «етнографом Запорожжя». Збірники Н. — історія Запороз. Січі в нар. інтерпретації (матеріал збирав фактично в межах одного Олександрів. пов.). Н. ставився до фольклору як до істор. документа, зокрема висловлював таку думку в своїх замітках та коментарях. Збірники Н. високо оцінили відомі вчені М. Сумцов, Д. Зеленін, В. Гнатюк, Ф. Колесса, Д. Яворницький, В. Білий. Н. єдиний в історії укр. фольклористики, хто записав і надрукував легенди про нар. топоніміку Запорожжя, аналогів яким немає в ін. регіонах України. Що ж стосується топоніміки, то села, урочища та скелі, які відвідав Н., були затоплені водами Дніпрогесу. Цінність його записів полягає у вичерп. інформативності, документал. точності, глибокому наук.-істор. коментуванні. Важливі й фольклорні нотатки, здійснені Н. на Маріупольщині, зокрема в селі Ольгинка та його околицях (нині Волновас. р-н Донец. обл.). Записи Н. засвідчують, що Донеччина й Маріупольщина — автохтонні запороз. землі. Ім'ям Н. названо вулицю в Запоріжжі.

Основні праці

Твори: В 5 т. Т. 1–3. 2007; Острів Хортиця на Дніпрі, його природа, історія і старожитності. 2018 (обидві – Запоріжжя).

Державний архів

Інститут рукопису НБУВ. Ф. 202, од. зб. 1–203; Арх. наук. фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ НАНУ. Ф. 4–3, од. зб. 1–164.

Рекомендована література

1. Сумцов Н. Ф. Современная малорусская этнография. Т. 1. С.-Петербург, 1893;
2. Чернявский Д. Ф. Яков Павлович Новицкий и его труды по истории и этнографии Екатеринославщины. Екатеринослав, 1912. Вып. 8;
3. Дорошенко В. Новицкий Яков Павлович. Автобиография // Україна. 1925. Кн. 6;
4. Білий В. В. Я. П. Новицький (1847–1925) // Зап. істор.-філол. відділу УАН. К., 1926. Кн. 7–8;
5. Його ж. Минуле етнографії на колишній Катеринославщині та її сучасні завдання // Археол. зб. Дніпроп. краєзн. музею. Дн., 1929. Т. 1;
6. Ульяновський В. І., Абросимова С. В. Листи Я. П. Новицького до Д. І. Яворницького // Укр. археогр. щоріч. К., 1992. Вип. 1;
7. Морозюк В. Народознавчо-освітня діяльність Я. П. Новицького // НТЕ. 1992. № 5;
8. Іваннікова Л. В. Яків Новицький. Фольклорист, історик, педагог. З., 2010.

Л. В. Іваннікова

Бібліографічний опис:

Новицький Яків Павлович / Л. В. Іваннікова // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-73295>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України (докладніше).